

חידוש יחסי איראן - ערב הסעודית: משמעויות

סימה שיין, יואל גוז'נסקי, אלדד שביט | 12 במארס, 2023 | גיליון 1695

בהודעה מפתיעה בעיתוי ובזהות המתווך, הודיעו איראן וערב הסעודית, בשושבינות של סין, על חידוש היחסים (שנותקו ב-2016) והחזרת השגרירים שתתבצע לכל המאוחר בעוד חודשיים. המהלך משקף הגברה במעורבות הסינית במפרץ ומחזק את מעמדה מול ארצות הברית באזור. הממשל האמריקאי רואה אמנם בחיוב את צמצום המתרחבות במפרץ ושואף להמשיך במאמצים לחידוש ההידברות לחזרה להסכם הגרעין, אולם המעורבות הסינית בוודאי לצנינים בעיניו. המבחן העיקרי לחידוש היחסים יהיה בהמשך הפסקת האש בתימן כשהעוינות הבסיסית ביניהן לא תעלם. ניתן לראות בהתפתחות משום פגיעה במאמצים לבסס מחנה אנטי-איראני באזור. עם זאת, אין בעצם חידוש היחסים משום מניעה לנורמליזציה עתידית בין ערב הסעודית לבין ישראל. שיקולי ריאד בנושא רחבים ונוגעים לסוגיות עמוקות ביחסים עם וושינגטון, התפתחויות הקשורות לזירה הפלסטינית, ובמעמדה של ערב הסעודית כמגנה על המקומות הקדושים לאסלאם.

איראן וערב הסעודית, בשושבינות של סין, הודיעו על חידוש היחסים והחזרת השגרירים לריאד ולטהראן שתתבצע לכל המאוחר בעוד חודשיים. ההודעה הפתיעה בעיתוי ועוד יותר מכך בזהות המתווך. במסגרת ההתחייבויות ששתי המדינות לקחו על עצמן הן מסכימות לממש הסכמים קודמים, להימנע מהתערבות של האחת בענייניה הפנימיים של האחרת, כמו גם לקיים הידברות רחבה על מכלול הסוגיות הבילטרליות והאזוריות בדגש על הביטחון והיציבות באזור.

היחסים בין השתיים נותקו ב-2016 בעקבות הוצאתו להורג בערב הסעודית של איש דת שיעי בכיר, נימר א-נימר, שהיה ממבקרי החריפים של בית המלוכה הסעודי. מהלך זה הביא להתנפלות של ציבור איראני גדול, יש אומרים בחסות המשטר, על הנציגויות הסעודיות וניתוק היחסים. שיאו של העימות בין השתיים בתקיפה החמורה מסוגה של איראן את מתקני חברת אראמקו בערב הסעודית, באמצעות כטב"מים וטילי שיוט (ספטמבר 2019). תקיפה זו, ששיבשה זמנית כמחצית מיכולת הפקת הנפט, היוותה אירוע מכונן בעבור ריאד בכל הקשור לפגיעות שלה מול איראן ובעיקר באשר למה שניתפס בריאד כ"זניחה" של ממשל טראמפ שלא יצא צבאית לעזרתה. כל זה חידד את ההבנה הסעודית לגבי הצורך בגיוון משענות התמיכה שלה ברמה הגלובאלית ובגידור סיכונים ברמה האזורית.

במהלך השנתיים האחרונות התקיימו מספר סבבי שיחות בין טהראן לריאד, בתיווך עיראקי ועומאני, בניסיון לחדש את היחסים הדיפלומטיים בין השתיים. במוקד האינטרסים של איראן עמד הרצון לממש את מדיניות המשטר כפי שהוכרזה על ידי הנשיא ראיסי לגבי שיפור והידוק היחסים עם השכנות וכחלק מהמדיניות הרחבה יותר של צמצום ההשפעה האמריקאית באזור והפחתת הבידוד של טהראן במרחב. ואילו אצל הסעודים האינטרס המרכזי קשור לרצון לסיים את המלחמה נגד החות'ים בתימן, הנתמכים על-ידי איראן, כמו גם לתקיפות ישירות נגדה כפי שארע בתקיפה על מתקני אראמקו. המגעים בין המדינות ידעו עליות ומורדות כשהמשבר הגדול נוצר לקראת סוף 2022 על רקע התסיסה החברתית באיראן והאשמותיה של טהראן את ערב הסעודית שכלי תקשורת בבעלותה מסיתים את אזרחי איראן. בכירים איראניים, בהם שר המודיעין, איימו במפורש על ערב הסעודית, ועל בסיס מידע מפורש לאפשרות של פגיעה בשטחה של הממלכה קידמה ארצות הברית כלי שיט והעבירה ככל הנראה אזהרות לטהראן. גם שלטונות בריטניה שמשטחה משדר ערוץ "איראן אינטרנשיונל" הממומן על ידי ריאד, נאלצו להודות כי אין ביכולתם להבטיח את ביטחונם בלונדון, על רקע ריבוי התרעות לפגיעה בעיתונאים, והערוץ נאלץ לעבור לפעול מארצות הברית.

מפתיעה כאמור, העובדה כי סין הייתה זו שגשרה בין שתי המדינות והביאה באמצעות השיחות שניהלו בכירים משתי המדינות בבוינג'ן, להסכמה ולהודעה משותפת. האירוע מתרחש לאחר ביקור חשוב שקיים נשיא סין בערב הסעודית והפסגה שקיים עם ראשי מדינות המשפ"מ, ולאחר ביקורו של נשיא איראן, ראיסי, בסין שנועד בעיקר להבטיח שלא חל כרסום ביחסים הבילטרליים לאחר מה שניתפס בטהראן כהתבטאויות בניגוד לאינטרסים של איראן מצידו של הנשיא שי. זהו ללא ספק הישג דיפלומטי משמעותי לסין המבקשת לחזק השפעתה משני צידי המפרץ הפרסי – באיראן ובמדינות המפרץ הערביות. אינטרס זה מבטא את ההישענות הגדולה של סין על הנפט משתי המדינות והצורך להביא לשיפור היחסים ביניהן כחלק מאסטרטגיה רחבה יותר של שימור היציבות האזורית. ההישג הסיני במהותו משקף הגברה של מעורבותה במפרץ, במיוחד בתחום של פיוס בין מדינות ניציות באזור רווי מתיחות ובתור שכזה מחזק גם את מעמדה, לפחות ברמה התדמיתית, מול ארצות הברית שהייתה במשך הרבה עשורים בת הברית הבלתי מעוררת של מדינות המפרץ.

ושינגטון מצידה ברכה רשמית על חידוש היחסים בין ערב הסעודית לאיראן ודובר המועצה לביטחון לאומי אף ציין שריאד עדכנה את הממשל במגעים שהתקיימו לחידוש היחסים. הדובר גם הדגיש כי להערכת הממשל "לחצים פנימיים וחיצוניים, כולל הרתעה סעודית אפקטיבית כנגד תקיפות מאיראן או שלוחיה, הביאו את טהראן לשולחן". יודגש כי עצם חידוש יחסי טהראן-ריאד משרת את עניינו של הממשל האמריקאי המייחס חשיבות רבה לצמצום המתיחות במפרץ ושואף להמשיך במאמצים לחידוש ההידברות לחזרה להסכם הגרעין. זאת בוודאי אם ההסכם יוביל להארכת הפסקת האש בתימן ויתכן אף להסכמות רחבות יותר כפי שמצפים הסעודים. זאת גם אם המעורבות הסינית וההישג של הדיפלומטיה הסינית הנם לצנינים בעיני וושינגטון העוקבת אחר המהלכים הסינים לתקוע טריז ולנצל מחלוקות קיימות בין וושינגטון לריאד.

המחלוקות הללו נמשכות עוד מאז האכזבה כאמור מהעדר תגובה לאחר התקיפה האיראנית על מתקני אראמקו ונמשך מאז כניסת ממשל ביידן וגם לאחר ביקורו של הנשיא האמריקאי בריאד. המהלך בחסות סין הוא עוד צעד בשורת צעדים שהחלה עם קיצוץ תפוקות הנפט בתאום עם רוסיה ובניגוד לבקשה מפורשת של הנשיא ביידן, כמו גם בדרישות המפורשות של הסעודים שפורסמו לאחרונה בתקשורת האמריקאית (WSJ) בהקשר לערבויות ביטחוניות ונשק מתקדם, שלא ברור אם הממשל מוכן לקדם, ובהמשך להשקעות גדולות של סין בהקמתה של העיר החדשה, נאום, שמקדם יורש העצר, בן סלמאן. התייחסותו של דובר הבית הלבן לכך שווינגטון ממשיכה לעקוב אחר הפעילות הסינית המנסה להשיג השפעה ואחיזה מסביב לעולם, תוך כדי תגובתו לחידוש היחסים בתיווך הסיני, משקפים היטב את הראייה האמריקאית כלפי מה שניתפס כניסיון של סין להציג עצמה כמעצמה שוחרת שלום ומשכינת שלום.

ערב הסעודית הלכה בעקבות כוונות ואיחוד האמירויות ששלחו בשנה שעברה מחדש את שגריריהן לטהראן. אולם, איראן וערב הסעודית מובילות מחנות אידאולוגיים מנוגדים והן נאבקות ביניהן, במישרין ובעקיפין, ברחבי המזרח-התיכון לאורך שנים כשכל אחת מבקשת לעצב את האזור בדמותה ולחזק את המחנה בהובלתה – הסוני מול השיעי והערבי מול הפרסי. ההכרזה על חידוש היחסים הינה ניסיון להפיג את המתרחבות ביניהן ולשדר מסר של "עסקים כרגיל" אולם העסקים אינם כרגיל. שתיהן תמשכנה לראות האחת בשנייה איום ותשאפנה לחזק השפעתן בזירות השונות, איראן תמשיך לראות ביחסים ההדוקים בין ריאד לווינגטון ובנוכחות הצבאית האמריקאית במדינות המפרץ איום על אינטרסיה, אולם יש להניח כי חידוש היחסים יתרום להורדת רף המתרחבות ואולי גם ימתן מהלכים של האחת נגד השנייה. המבחן העיקרי צפוי להיות במלחמה בתימן שגרמה בשנים האחרונות לאין ספור תקיפות טילים של החות'ים נגד טריטוריה סעודית עד להפסקת האש. הגורמים המקורבים לאיראן באזור, ובראשם מנהיג חיזבאללה, נאצראללה, כמו גם העיראקים ברכו על חידוש היחסים.

באשר לישראל, האם חידוש היחסים הוא הפתעה אסטרטגית/מודיעינית? בכל מקרה יש במהלך הסעודי, לפחות מבחינה תודעתית, משום פגיעה הן במאמצים, עליהם הכריז ראש-הממשלה בפומבי, להגיע לנורמליזציה פורמאלית עם ריאד כמו גם במאמצי ישראל לבסס מחנה אנטי-איראני באזור. המהלך הסעודי מבהיר שוב את האינטרסים הגיאואסטרטגיים שלה הנובעים מיחסי הכוחות הברורים לטובתה של טהראן. אף שהחשש הסעודי מאיראן לא פחת גם בעקבות חידוש היחסים ביניהן, ואף שהאינטרס ביחסים ביטחוניים עמוקים עם ווינגטון נמשך, יש במהלך האחרון כדי לשקף הבנה/חשש שהמחויבות האמריקאית אינה מספקת, שאיראן היא כבר מדינת סף גרעינית ואולי בדרך למדינה גרעינית וגם ישראל לא מהווה רשת ביטחון מול האיום האיראני. לכן, עליה לגדר סיכונים ולהפחית את עוצמת העימות מול המתחרה המרכזית שלה, ועדיף "לשמור את אויבך קרוב". זאת ועוד, יש לקחת בחשבון כי חידוש היחסים עם ערב הסעודית בתיווך סיני, יחזק את תחושת הביטחון של איראן שבכוחה להתמודד עם הידוק הסנקציות שווינגטון וישראל מעוניינות, נוכח ההתקדמות המדיאנה של תוכנית הגרעין האיראנית. המהלך עשוי גם לחזק את החזית עם רוסיה וסין שאיראן נשענת

עליה. ועם כל זאת, אין בעצם חידוש היחסים בין ערב הסעודית לאיראן, משום מניעה מנורמליזציה עתידית עם ישראל. גם במקרה של האמירויות לאחר שהודיעו על נרמול היחסים עם ישראל לא היה בכך כדי למנוע החזרת השגריר לטהראן והידוק הקשרים, כולל הצבאיים עמה. שיקולי ריאה הם רחבים יותר ויש להם נגיעה לסוגיות הקשורות לזירה הפלסטינית, לסוגיות עמוקות ביחסים עם ארצות הברית, בעיקר כפי שאוזכר בנוגע למכירות נשק וערבויות ביטחוניות ולמעמדה המיוחד של ערב הסעודית כמגנה על המקומות הקדושים לאסלאם.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט